

De aankoop van een klokkenspel bij François Hemony, 1660–1662

De Gouden Eeuw

In het midden van de zeventiende eeuw, de Gouden Eeuw, was het voor een Hollandse stad een prestigezaak een torenuurwerk op te tuigen met een speelwerk van klokken. De bouwmeester Hendrik de Keyser ontwierp torens, de geleerde Christiaan Huygens verfijnde de gang van uurwerken door middel van een slinger, de Nijmeegse uurwerkmaker Jan van Call nam dat principe over voor torenuurwerken, en François Hemony, inmiddels stadsklokkengieter van Amsterdam, goot zuiver klinkende klokken. Hemony had de stemtechniek voor klokken ontwikkeld in samenwerking met de Utrechtse musicus jhr. Jacob van Eijck.

Brielle had, zoals uit het voorgaande blijkt, al wel een klokkenspel, maar deed mee in de trend van die tijd door het te moderniseren, hiertoe aangezet door een offerte van François Hemony. Hemony was in 1660 bezig met acquisities voor een klokkenspel in Kampen en Delft en twee in Rotterdam, een groot spel op de Laurenstoren en een klein klokkenspel op het stadhuis. Dat laatste vertoont veel overeenkomst met het spel voor Brielle. Hemony voerde in Rotterdam als argument aan dat een dergelijk klokkenspel zou dienen tot sieraad van de stad en tot gerief en vermaak van de ingezetenen.

De klokkengieter François Hemony en Brielle

Op 22 mei 1660 behandelde de magistraat van Brielle het voorstel van François Hemony om de klokken van de Sint Catharijnetoren te vervangen. Het ging om de klokken van Van Trier, Burgerhuys en een anoniem gebleven collega uit Amsterdam. De klokkenist Jan Scholl werd aangewezen om namens de stad Brielle de onderhandelingen te voeren. Net als in Delft en Rotterdam nam Hemony veel risico door de klokken in Brielle voor eigen rekening op proef te leveren. Voldeden de klokken, dan kon men in alle redelijkheid tot een overeenkomst komen. Zo niet, dan zou Hemony het spel terugnemen.³⁹ Brielle liet de klokken komen en regelde een keuring door deskundigen. Een dergelijke keuring was gebruikelijk en Hemony bracht dat gewoonlijk in zijn offertes ter sprake. Hemony heeft de klokken in de zomermaanden van 1660 in de Sint Catharijnetoren laten ophangen.⁴⁰ Hij leverde ook de klepels en het klavier voor het handspel.⁴¹ Dit klavier heeft dienst gedaan tot het

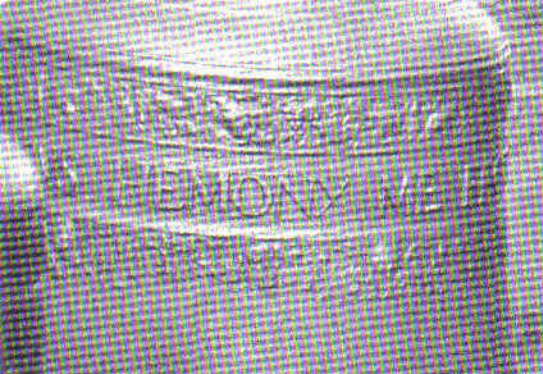
39) Res Mag 22 mei 1660

40) Res Mag 25 september 1660

41) Res Mag 12 februari 1661

42) Res Mag 23 oktober 1660

43) Res Vroedschap 10 januari 1661

Detail van een klok van François Hemony. Boven en onder de tekstregel bracht Hemony altijd een sierrand aan. (foto Maarten Stolk)

begin van de twintigste eeuw. De keuring van het nieuwe klokkenspel vond plaats in het najaar van 1660. Uit de archivalia in Brielle komt niet naar voren welke deskundigen voor deze keuring waren uitgenodigd. Wel staat vast hoeveel zij hebben verteerd in de herberg. Het oordeel viel gunstig uit, want de Magistraat besloot op 23 oktober 1660 tot aankoop van de klokken. Daarbij informeerde het college ook naar de inruilwaarde van het bestaande klokkenspel en het bedrag dat moest worden bijbetaald.¹²

Eind 1660 kreeg de Magistraat toestemming de transactie met Hemony af te ronden. De oude speelklokken en de brandklok werden ingeleverd. Als er geld overbleef moest dat worden besteed aan bouwkundige voorzieningen in de torenmuur aan de oostzijde, juist boven het dak van de kerk, want daar werden de klokken opgehangen.¹³ Uit het verdere verloop van de transactie blijkt dat Hemony het oude klokkenspel wel als betaling heeft aangenomen, maar niet voor de nieuwe klokken van

Contemporaine activiteiten van François Hemony

	Kampen	Delft	Brielle	Rotterdam	Rotterdam
	Nieuwe toren	Nieuwe kerk	Sint Catharijnetoren	Laurenstoren	Stadhuisstoren
Eerste contact	1657	1659	22 mei 1660	1660	1660
Aantal klokken	35	32	23	35	23
Toonhoogte aan c-toets	Cis	Cis	Cis	B	Cis
Omvang	3 octaven	bijna 3 octaven	2 octaven	3 octaven	2 octaven
Werk voltooid	1663	mei-augustus 1660	25 september 1660	oktober 1660	1661
Keuring	2 januari 1664	1663	1660 en 1662	1661	1661

Op buyden is overgecomen ende geaccordeert met Francois Hemony meester-clockgieter wonende tot Amsterdam noopende de coop van 1 nieuwe beyer ofte speelwerk bij den selven al eenigen tijt geleden aan de stadt geleverd, te weten, datter voors Mr Francois Hemony voor 1 voorz nieuwe Beyerwerck bestaende in drieentwintich clocken, wegende tesamen 1 nombre van 2768 pont, sal hebben ende genieten voor ider pont 24 stuivers, bedragende 1 samen der somme van drie duysent driehondert 21 pond 12 stuivers, met bespreck dat de clepels ende clavier voor deselve clocken elk te samen ter somme van 85 pond 5 stuivers sullen binnen loopen, mits datter voors Hemony daer jegens weder omme sal in betalinge aanneemen de brantclocke ende het oude beyerwerk, wegende ter nombre van 5830 pont tot 10 st bedragende twee duysent negen honderd 15 pond in voege dat de stadt boven de voors oude clocken noch suver aan de voors Mr Francois Hemony moet uitrijcken de somme van vierhondert zes pont 12 stuivers. Resolutie van de Magistraat, 12 februari 1661

Brielle heeft gebruikt. Onderzoek aan de klokken laat zien dat op de meeste Hemonyklokken een stadswapen is weggevijsd uit het wapenschild. Dit is een aanwijzing dat deze klokken afkomstig zijn uit een project voor een andere stad en/of dat ze bij Hemony op voorraad hadden gestaan.

Inrichten van het automatisch klokkenspel

Hemony richtte niet zelf het automatische speelwerk in. Dat deed de klokkenist Jan Scholl, die ook de hamers maakte.⁴⁴ De nieuwe klokken moeten voor het technisch vernuft en muzikaal talent van Jan Scholl een uitdaging zijn geweest. Scholl zag wel in dat er hoge eisen aan hem gesteld zouden worden. Hij kreeg op zijn verzoek loonsverhoging. Dat bedrag werd onttrokken aan het loon van de organist Cornelis Donkers, maar dat heeft de collegiale verstandhouding niet verstoord.⁴⁵

Er waren nieuwe noten nodig voor de speeltrommel.⁴⁶ Zeer waarschijnlijk is op dit moment de overgang van een systeem van vier naar acht noten per maat een feit. De bronnen spreken van 'verdubbeling van de voorslag'.⁴⁷ De eindkeuring, dat wil zeggen de keuring van de klokken en het automatisch speelwerk, vond plaats in februari 1662.⁴⁸

Volledigheidshalve wordt hier vermeld dat in Brielle een type trommelnoot voorkomt dat nergens anders gebruikt wordt en tot voor kort in de literatuur niet genoemd werd. In mijn proefschrift van 1985 komt dit aan de orde. Deze noten vormen een achtreeks, normaal voor de zeventiende eeuw, maar zij hebben alle dezelfde bruglengte en verschillen slechts in positie van de pen op de brug van de noot. Deze noten zijn nog aanwezig in Brielle, maar niet meer in gebruik.

44) Res Mag 19 februari 1661

45) Res Vroedschap 28 december 1660

46) Res Mag 23 februari 1662

47) Rekening Stadsfabriq 1660-1661.

augustus tot oktober 1661

48) Res Mag 25 februari 1662

49) Res Mag 8 augustus 1676

50) Res Mag 17 september 1678

51) Res Mag 14 november 1673

52) Res Mag 27 februari 1674

53) Res Mag 28 december 1675

54) Res Mag 2 maart 1675